

FÖRÅLDRADE

BÖCKER

BLAND skälen till att en bok verkar föräldrad nämner professor Granit i sin artikel den 8 januari bland annat följande: 1) att det sagda är för uppenbart, 2) att det sagts för omständligt, 3) att det utstyrt med grannlåt som numera påtagligt verkar grannlåt. Granit anger också ett fjärde skäl, som synes mig vara av helt annan art och som jag därför skall återkomma till senare i denna artikel.

Varför anger Granit de nu uppräknade punkterna och icke andra av rakt motsatt beskaffenhet: att det sagda är för invecklat, att det sagts för kort, att det är för litet utsmyskat? Uppenbarligen därför att just de företeelser han nämner ofta fallit honom i ögonen vid läsning av äldre litteratur, men att han i denna litteratur mera sällan finner svagheter av motsatt art. Hans uttalande synes alltså i realiteten gå ut på att vi fordrar och är vana vid ett mera nyanserat, koncist och från vidhängande dekorationer fritt framställningssätt än äldre tiders läsare. Professor Granit gör alltså i vissa bestämda avseenden ett påstående om smakens och litteraturens utveckling. Är detta påstående riktigt?

Inom en vid ram kan man enligt min mening, med tanke på utvecklingen under tiden efter den moderna romanens uppkomst, svara ja på den frågan. Nästa fråga blir då varför litteraturen — som väl i stort sett får antas motsvara tidens smak — förändrat sig på sätt som skett. Jag skall börja med några spekulationer på den punkten.

Låt oss ta upp en någorlunda avgränsad och speciell form av litteratur, detektivhistorierna. Denna genre började — bortsett från enstaka föregångare som Poe och Wilkie Collins — att odlas med Conan Doyle för omkring sextio år sedan, den har årtionde efter årtionde fått allt större omfattning. Det är fortfarande möjligt att med nöje läsa en hel del äldre detektivhistorier. Men i det hela verkar de föräldrade. Detta icke blott därför att hela den yttre apparaten — medlen att upptäcka brottslingen, sättet att behandla polisen, hästdroskorna och mordmetoderna — visar att böckerna skrivits för länge sedan, utan framför allt därför att genren i vad man kan kalla tekniskt hänseende gått framåt. Problemen har blivit mera komplicerade — Sherlock Holmes gåtor verkar gjorda för småbarn — samtidigt som garnityret i allt högre grad avlägsnats; ormar,

apor, identiskt lika tvillingar och okända gifter får exempelvis inte förekomma i anständiga nutida detektivberättelser. Kort sagt: detektivromanens idé framträder i dagens mästerverk klarare och samtidigt mera förfinad än hos en äldre generation av förstklassiga författare.

Samma i grunden självklara iakttagelser kan göras på en rad områden. Rousseaus *Héloïse* och Goethes *Werther* blev lästa och beundrade såsom representerande en relativt ny, romantisk genre. De är nu svårlästa eller åtminstone mindre lättlästa därför att det romantiska kärleksmotivet odlats under lång tid och presenterats på en gång mera subtilt och mera precist. Författaren kan vinna i koncentration då han anknuter till för läsaren naturliga associationer och kan ägna sitt huvudsakliga arbete åt nya rön och nyansering av tidigare iakttagelser. Hos många författare bör rimligen en medveten vilja att skildra ett visst motiv med större precision än tidigare skett spela in. Arnold Bennett, som i all sin begränsning var utomordentligt intresserad av och skicklig i litterär teknik, berättar i sin dagbok att han vid ett tillfälle riktade in sig på att framställa en dödsituation hos Balzac med större pregnans än föregångaren; småningom lyckades han, som de briljanta slutkapitlen i "Lord Raingo" visar.

Den litterära teknikens egen utveckling bör alltså leda till att en författare i nutiden vid skildringen av ett visst motiv blir mindre "uppenbar", mindre omständlig och mindre utstofferad än äldre författare — de tre adjektiven betecknar i själva verket ungefär samma sak. Samtidigt inträder helt naturligt ett behov av att genom ökad nyansering, större fördjupning eller vad man skall kalla det komma med något nytt. De vinster som litteraturen här gjort är påtagliga. Skildringen av en konflikt mellan två människor är i *Sjvar Arnér's* "Du själv" — för att nämna den sista roman jag läst — så mycket mera subtil än t. ex. hos Jane Austin, Thackeray eller Trollope att de sistnämnda vid en jämförelse verkar primitiva. Tänker man sig en författare som själv är litterärt högt bildad och som skriver blott för litterärt högt bildade, kan utformningen av vissa motiv helt ersättas av associationer till tidigare böcker; exempel på hur långt man redan vågar sig visar den s. k. oförståeliga litteraturen.

53

Två erinringar bör här göras. Att det skrivs goda långa romaner i vår tid visar inte att man skriver lika omständligt som förut; man hinner i stället så mycket mer på samma utrymme. Att den litterära tekniken går framåt innebär inte att äldre författare blir onjutable. Men det utgör — vid sidan av tidsbundenheten i mera egentlig mening — en förklaring till att vi hos äldre författare begär mera talang eller geni än hos yngre för att vi skall finna dem läsvärda.

Professorn Granit skriver vidare att en bok kan bli föräldrad därför att den hänförs sig till ett för läsaren övervunnet utvecklingsstadium i tanke eller känsla — det är t. ex. fråga om ett tidsbundet socialt patos. Här föreligger ett helt annat kriterium på föräldring än de förut berörda. En bok kan vara så sinnrik, knapp och fri från ovidkommande ting som någonsin kan begäras; den verkar föräldrad därför att den rör sig med andra kunskaper, andra idéer, andra konventioner än de nu aktuella. Hänvisningen till Ibsens "Gengångare" är här lyckad. Vad som irriterar i detta skådespel är väl väsentligen dels att ärtlighetsmotivet framförs med en energi som nu — då vi blivit vana vid det — verkar naiv, dels att i framställningen av detta motiv görs påståenden som strider mot senare förvärvade kunskaper. "Ett dockhem" kan däremot te sig föräldrat därför att de konventioner, den etik skådespelet bygger på inte längre har full aktualitet.

Det bör understrykas att detta skäl för eller kriterium på föräldring inte är alltför betydelsefullt. Förhållandet att en bok eller ett skådespel rör sig med andra insikter och värderingar än nutidens leder utan tvivel till att effekten blir en annan än förr. Men förändringarna har inte varit så stora inom vår kulturkrets att en nutida läsare eller åskådare finner det omöjligt

att förstå de tabun, de konventioner, kring vilka brytningarna uppstår. Det behövs ingen större andlig ansträngning för att så att säga provisoriskt acceptera de för oss orimliga hedersbegrepp med vilka Corneille arbetar i "Le Cid" eller "Cinna", och i fråga om Ibsen är anpassningen — även om en anpassning måste ske — ännu mycket lättare. Detta hindrar icke att sannolikt en del av tjugningen i saker som de nu nämnda för alltid gått förlorade; det märker vi inte, och därför lider vi inte av det.

Uttrycket "föräldrad" betyder att något är onjutable därför att det är ålderdomligt. I och för sig behöver inte en roman eller en pjäs vara onjutable därför att tekniken och problemställningarna är föräldrade. Andra ting kan helt kompensera dessa brister. Det bör kanske i en diskussion om "föräldrat" också fastslås att en del människor njuter av böcker icke trots att, utan därför att de sysslar med förgångna frågeställningar. Känslan av att det inte gäller oss, utan andra, försvunnna, verkar mildrande, utslätande, lugnande. I viss mån motverkas den äldre litteraturens handikap genom denna eskapism.

Slutligen: då lekmän talar om föräldrade böcker är det i huvudsak fråga om gamla böcker som inte eller åtminstone inte alltigenom blivit föräldrade. De verkligt föräldrade böckerna läser vi inte. Frågan om föräldring övergår därmed i frågan varför bland otaliga gamla böcker en del bevarat sådan livskraft att de fortfarande läses och läses med glädje.

Herbert Tingsten

67
68
53
232